

AZ ELSŐ MAGYAR ŐSNYOMTATVÁNY.

A Magyar Tudományos Akadémia egy nem eléggé dicséretreméltó vállalkozásba fogott, midőn elhatározta, hogy hazai nyelvű ősnymtatványainkat az eredetihez lehetőleg hű utánnyomásban a késői nemzedékek számára sokszorosíttatja. Sokoldalú e kezdeményezés haszna. Így alkalmat ad nyomdáinknak, hogy munkaképességöket egy eddig föl nem tört, parlag talajon kimutathassák, más tekintetben meg módot nyújt ez eljárással arra, hogy irodalomkedvelőink könnyebben hozzájutnak régi szókincseinkhez, melyek eredeti kiadásaikban ma már vajmi ritkák és többnyire oly kezekben vannak, mint például a Londoni British Museum könyvtárában, hol azok csaknem hozzáférhetlenek, megszerzésükről meg éppenséggel nem lehet szó.

Mai napig négy ősnymtatványunk ment ezen az érdekes utánnyomási procedurán keresztül; ugyanis először a jelen cikkünk megbeszélési tár-

gyát képező, Komjáthi Benedek 1533-ban Krakóban megjelent *Az Zenth Paal leueley magyar nyeluen* című munkája, azután Telegdi Miklós *Az keresztyensegnek fundamentomirol valo roeuid keonywechke* (Bécs, 1562) és Szegedi Gergely *Énekeskönyve* (Debreczen, 1569) és most újabban Pesthy Gábor *Új Testamentuma* (Bécs, 1536) című ismert könyvei.

Ezek közt az első helyen említett Komjáthi munkája tekinthető nemzeti nyelvünkön megjelent legelső könyvnyomda-terméknek.

Igaz ugyan, hogy 1484-ben Koburger Antal híres nürnbergi nyomtatóműhelyében már megjelent az István király szent jobbjáról szóló ének, melynek kezdősorai imígyen hangzottak:

O deucheoseeges zent iob keez
 mel'yet magyar ohaitua neez,
 draagha genche neepeunknec,
 nag' eoreome ziueunknec.

minthogy azonban e nyomtatványból egyetlen példány sem maradt reánk, ennél fogva hazai bibliografusaink joggal nyilváníthatták fenti krakkói könyvet első magyar nyomdai produktumnak, melyből különben is csak hét példánnyal birunk.

Amaz időig, vagyis 1533-ig Magyarhonban nem létezett nyomda a budai nyomtatóműhely megszűnése óta, s a hazai megrendelők által külföldön, mint Velenczében, Bécsben, Strassburgban, Nürnbergben, Augsburgban és más helyeken ké-

szített magyarhoni nyomtatványok valamennyien latin nyelvűek voltak, míg végre megnyiták a nyomda csarnokai a magyar nyelv számára is Krakkóban, Vietor Jeromos műhelyében, s napvilágot látott abban Komjáthi könyve.

A *Figyelő* egy régebbi évfolyamában hosszabb ismertetést találtunk *Eötvös Lajos* tollából erről az ereklyéről.

E szerint az oktáv-alakú könyv 236 számozatlan levélből áll, melyre nézve meg kell jegyeznünk, hogy a könyvnyomtatás első századában a lap-számozás igen ritkán fordul elő, sőt még a XVI-ikban is gyakran el volt hagyva, vagy csak laponként és nem úgy, mint mostanság, oldalonként számozzák a művek; de annál pontosabb aztán az úgynevezett *ívmutató*, melyre korábban rendszerint az alfabet betűit használták, ma pedig a lapok alján a rendes arab számjegyeket.

A betűs számozás szerint tehát röviden azt mondanók Komjáthi művéről, hogy terjedelme: A—i4, azaz 31 és fél ív, vagy miután e műben a B, C, F, L és *i* jegyű ívek csak négy levélből állanak, 29 és fél ív, a mi 236 lapot vagy 472 oldalt tesz ki.

Hogy a B, C, F és L jegyű ívek tulajdonképen csak félívekből állanak, annak megmagyarázására csak föltevésekre vagyunk utalva. Lehet, hogy az illető részeket nem egy, hanem több szedő vagy nyomó állította elő és a munka díjazása miatt szakították ilykép meg az ívsorozatot; meglehet

azonban az az eset is, hogy kézirat hiánya okozta a nyomtatásnak a jelzett helyeken történt megszakítását. Mindenképen rendkívüli esetszámba megy e rendellenes ívjelzés.*

A könyv teljes címe ekkép hangzik: »Epistolae Pavli lingua Hvngarica donatae. Az zenth Paal leueley magyar nyeluen.« Az azután következő fametszet a magyar nemzet, továbbá a Perényi- és Frangepán-családok címerét tünteti elő, azzal a különbséggel, hogy a korona alakja nem hű, a mire egyébiránt a távol múltban nem is fektettek mindig nagy súlyt.

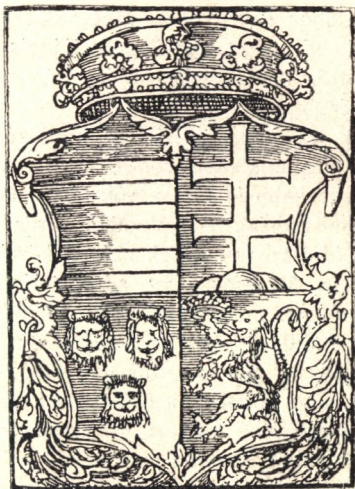
* A könyvek *lapszámozását* Köln városának második nyomdása, a holland származású *Therhoernen Arnold* alkalmazta mint első 1469-ben (eleinte római számokkal történt a lapszámozás). A rákövetkező esztendőben, 1470-ben, Velence második könyvnyomtatója, *Vindelinus de Spira*, a custodokat hozta mint első divatba, az úgynevezett *örszokat*, t. i. hogy az oldal kezdetét képező egy-két szótagot az előző oldal aljára lenyomták. A könyvtechnikának harmadik kiegészítő része, a *szignatura*, *Koelhoff Jánostól*, Köln harmadik nyomdászától származik, ki azt 1472-ben alkalmazta először, olyképp, hogy a könyv első ívét verzál A betűvel jelölte, s így tovább; a nagy alfabet elfogyta után pedig a kurrent betűket vették. Minthogy továbbá az oktávívét rendszeren négy-négy egymásba helyezhető oldalonként nyomták, úgymint az első nyomásnál az 1., 2., 15. és 16. oldalokat, a második fogásnál a 3., 4., 13. és 14. oldalokat, azután az 5., 6., 11. és 12. és végül a 7., 8., 9. és 10. oldalokat, a szerint az első oldalt A vagy A₁, a 3-at A₂, az 5-öt A₃ és a 7-et A₄-el jelölték, mely jelölési mód a könyv alakja szerint változott. Az alfabettel való szignálása az íveknek sok helyen a jelen század elejéig tartotta fenn magát, mikor is a jelenlegi ívjelölés által kiszorítottatott.

A szöveget Vietor Jeromosnak 1533-ban kelt, a magyar keresztyénséghez írt latin üdvözlő sorai vezetik be, melyekben e kiadványát szent tartalma szempontjából ajánlja. S ennek bevégezése után olvashatjuk Komjáthi ajánlólevelét, melynek bevezetése betűről-betűre így hangzik: Az Nagysaagos Groff Katalyn azzonnak az nehay nagysaagos Pereny Gabriel hazas Taarsaanak az Comyathy Benedek hywseeges zolgalathyat es ew maga ayanlasath mongya mynth kegyelmes Azzonyanak.

Ama körülmény, hogy a szóban forgó könyv Perényi Gábor özvegyének, Frangepán Katalinnak jóvoltából látott napvilágot, Eötvös Lajost a következő, ma is teljesen jogosult reflexió megtevésére indítja:

»Mielőtt ez ódonság leírását megkisérteném, meg kell még érintenem történetéből egy érdekes vonást. Újabb időben a nők társadalmi állásának kérdése élénk mozgalomban tartja, mondhatni, a föld összes népeinek művelt köreit, tehát hazánkét is. Mi most egy adattal járulunk a magyar nőknek múltunkban való működéséhez, midőn felemlítjük, hogy *az eddig ismert legelső magyar munka egy nő ösztönzésére és költségén jelent meg*, s így voltaképen nyilvános irodalmunk kezdeményezője nő volt, a Frangepánok nagynevű családjából. Mutat-e erre példát más nemzet irodalomtörténete is, azt nem tudom, de hogy mi büszkén utalhatunk e műveltségtörténeti tényre: az kétségbevonhatatlan.«

EPISTOLÆ

PAVLI LINGVA HVN
GARICA DONATAE.AZ ZENTH PAAL
leveley magyar nyelœen.

Komjáthi B. könyvének címlapja kisebbített alakban.

AZ ROMA VAROSA BELIEKA
nek yrth zenth Pal Leuelnek rewyden
ualo Magyarlag aes ertelme.

YNth zenth Hieronymus. mongya les yrtha as phis lemcuiah irth epistolan elwa swr zenth Pal Apastalthi hys wataatath Saulnak / as Pal newet kegyg uereten newul inynth egy diadalmas nyer regeth maganak tulaydonytotta / lewth lenny as Sergius Paulus proconsultul/kyth as Chastulnak megh nyerth / mikeppen ob uassuk as apostoloknak iarasokrol yrth ke nywnek tyzen harmadyk rezeben. Ismeg len nemelyeketh yr kyk asth mongyak ho gy as didofag' n mondatot Saulnak / es as megh eres sfordulas' wtan / newethes el val toztatta lenni. De as Origenes doctore nak mondasá es velekedese tethcyk iobnak es alkalmasobnak. Mykeppen as o t'wre
B wennek

A cikkünkhöz csatolt két hasonmás kétharmad nagyságban mutatja Komjáthi könyvének címlapját és első szövegoldalát, míg a harmadik metszvény a nyomdásznak, Vietor Jeromosnak (és nem Victor Jeromosnak, mint sok helyütt hibásan nyomtatják) címerét és nyomdai jelvényét tünteti fel, közepén a lengyel koronás sassal, alján pedig a nyomdász monogrammjával (H és V = Hieronymus Vietor).

A krakkói nyomdában még egyéb nevezetes magyar könyvek is készültek; így az egyetlen csonka példányban a Magyar Nemzeti Múzeumban meglevő Heyden Sebald-féle latin-német-lengyel-magyar nyelvű iskolai tankönyv, azonkívül még tizenkilencz magyar nyomtatvány; ezek közt Gál-szécsi István töredékben fenmaradt *Énekeskönyve* (1536), Székely István *Keresztyénség fundamentomáról való rövid tanúsága* (1544), ugyanannak *Zsoltárkönyve* (1548), Dévai Mátyás *Orthographia Ungaricaja* (1549).

Vietor Jeromos egyike volt Bécs és Krakkó városok legkiválóbb nyomdászainak. Született Szilézia Liebenthal nevű helységében, miért is némely munkáján Philovallis nevet visel. Eredeti családi neve Büttner volt, s a szerint latinosan fenti Vietor nevén kívül Doliarius, Doliator-nak is nevezte magát. Iskoláit Krakkóban végezte, s itten 1499-ben elnyerte az egyetemen a szabad művészetek baccalaureatusi kitüntetését. Tanulmányai bevégeztével ugyancsak Krakkón elsajá-

tította a könyvnyomtatás mesterségét. 1510-ben Bécsben telepedett le és Singriener jeles nyomdász társaságában nyomdát nyitott, melyből már 1511-ben került ki egy görög betűkből előállított nyomtatvány. 1517-ben otthagyta Bécset és visszatért Krakkóba, mely város iránt — úgy látszik — nagy előszeretettel viseltetett. Daczára ennek, műhelyét egészen 1531-ig Bécsben is működésben tartotta. Krakkóban 1546-ig nyomdászkodott, mely évben meghalt férfiörökös hátrahagyása nélkül. Özvegye még 1551-ig folytatta férje mesterségét, azután pedig végkép letűnt Vietor neve a nyomdászat teréről.

Nyomdai termékein Vietor nem tipografusnak mondta magát, hanem az első nyomdászok módjára: calcografusnak, mely elnevezés elvétve még a XVI. század közepén is előfordul és tulajdonképpen a rézmetszőket (chalkographus) illette.

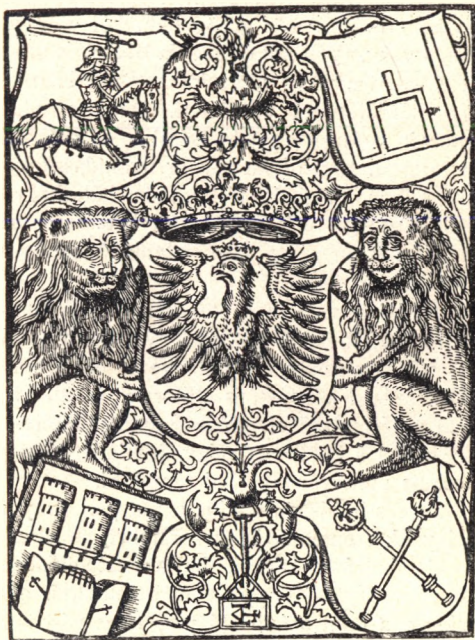
Termékei a betűk szépsége, jóminőségű papir és csinos metszvények által tűntek ki.

Miután a többször említett magyar ősnyomtatványnak szenteltük jelen sorainkat, annak csak illő kiegészítését képezi, ha az ezt előállított nyomdász díszes jelvényét is bemutatjuk olvasóinknak, a mint azt dr. Mayer, Bécs városának nyomdásztörténeti munkájában közli.

* * *

Összefüggésben Komjáthi könyvének ismertetésével, meg kell emlékeznünk *Fraknói Vilmos*

nagyhírű történettudósunknak a Magyar Tudományos Akadémiában 1879. évi október hó 13-án

Viator J. címere és nyomdászjele 1513. évből.

tartott felolvasásáról, melynek tárgyát szintén ez az ősnyomtatvány képezte. Fraknói e felolvasása során ama meggyőződésének adott kifejezést,

hogyan az 1484-ben Nürnbergben napvilágot látott s cikkünk elején általunk is idézett magyar éneken kívül okvetetlenül más egyéb magyar nyomtatványok is készültek külföldi sajtókon az 1484. évtől kezdődő időszakban egészen 1533-ig; e nézete helyessége mellett megemlíti a tudós felolvasó, hogy a pétervári császári könyvtárban rábukkant Heyden Sebald már említett iskolakönyvének egy korábbi, még az 1527. esztendőből származó krakkói kiadására. Továbbá bemutatja Fraknói szent Pál levelei egy szintén korábbi kiadásának töredékét, melyet Krakkóban tartózkodásakor az egyetemi könyvtárban egy könyvtáblából áztatott ki.

Fraknói e töredéket a XV. század végéről valónak véli s augsburgi vagy nürnbergi terméknek minősíti. Szövegbetűi gót jellegűek, míg Komjáthi könyve latin betűkkel van előállítva; utóbbi oktáv-alakú, viszont a töredék folio nagyságú. Végre mint feltűnő körülmény kiemelendő, hogy a töredék úgy az *ö* mint az *ü* hangok jelölésére a *w* betűt használta; ellenben Komjáthi megtartva az *ü* jelölésére a *w*-t, hogy azt az *ö* betűtől megkülönböztesse, a *w* fölé *e* betűt helyezett. Továbbá a krakkói töredék a hosszú *é*-t nem különbözteti meg a rövid *e*-től, Komjáthi azonban a hosszú *é*-t gyakran úgy jelöli, hogy a betű alá vonalkát helyez. Mindez a magyar nyomtatás fejlődésében haladást jelez, és így nem lehet kétség az iránt, hogy a Fraknói Vilmos által napvilágra hozott

töredék régibb, mint Komjáthi munkája, mely föltevés helyességét a tudós felolvasó irodalomtörténeti szempontból kiinduló fejtegetésekkel is támogatja.

Ily szerencsés véletlenek képesek már csak világosságot hozni a magyar könyvnyomtatás első idejére, melynek még nagy részét homály borítja.

Firtinger Károly.